

# Het ritme van zijn taal

**Deze december verschenen er weer twee hertalingen van Louis Couperus bij Uitgeverij kleine Uil. Hiermee komt de teller van hertalingen bij deze uitgeverij alweer op vier te staan. In deze recensie bekijkt Looi van Kessel de drie meest recente hertalingen van Couperus' romans. Weten die zijn woordkunstenaarschap te vatten?**

*Louis Couperus: De stille kracht. Hertaling door Albert Kroezemann. 8 december 2023, 260 pagina's. Prijs: € 21,50. Uitgeverij kleine Uil, ISBN 9789493323209.*

*Louis Couperus: Langs lijnen van geleidelijkheid. Hertaling door Albert Kroezemann. 2022. 260 pagina's. Prijs: € 19,50. Uitgeverij kleine Uil, ISBN 9789493323209.*

*Louis Couperus: Noodlot. Hertaling door Margriet van der Meer. 15-11-2023. 160 pagina's. Prijs: € 17,50. Uitgeverij kleine Uil, ISBN 9789493323230.*

Toen Michelle van Dijk in 2019 haar hertaling van *Van oude mensen* publiceerde, zorgde dat voor een felle discussie over het nut van deze hertalingen. Ook in *Arabesken* woedde deze discussie. Bijvoorbeeld in de polemische briefwisseling tussen oud-redacteur Rémon van Gemeren (fel tegenstander) en Van Dijk zelf.<sup>1</sup> Voorstanders van hertalingen geven aan op zoek te zijn naar een manier om Couperus weer populair te maken onder een jonger lezerspubliek. Van Dijk merkt bijvoorbeeld op dat onder scholieren de nodige weerstand bestaat tegen Couperus' onnavolgbare zinsconstructies, vreemde spelling en neologismen. Deze taal leidt af van de verhalen zelf en zit het leesplezier van jongeren in de weg, die met een nieuwere vorm van Nederlands zijn opgegroeid.

Tegenstanders van zulke hertalingen wijzen er juist op dat juist het bijzondere taalgebruik Couperus' werk zo uniek maakt. Zijn arabeske zinsconstructies en rijke vocabulaire vinden een taal om de diepste gevoelens van zijn personages te kunnen beschrijven. Maar sluit het een automatisch het andere uit? Kan een liefhebber zich niet verliezen in Couperus' taal en tegelijkertijd op zoek gaan naar manieren om een nieuw publiek voor Couperus' werk aan te boren? In een tijd van ontleding zou het toch eeuwig zonde zijn wanneer Couperus' werk niet gelezen wordt, simpelweg omdat nieuwe lezers zich niet meer aan zijn complexe en bloemige taal durven te wagen.

Maar de weerstand tegen het hertalen van Couperus gaat dieper. In *de Volkskrant* van 17 juli 2023 suggereert Van Gemeren dat zulke hertalingen het werk, en zo ook de kern van dat werk, diepe onrecht aandoen. 'Maar ga je de taal van Couperus veranderen, dan verander je Couperus zelf: het is zijn werk niet meer.'<sup>2</sup> Van

Gemen, die overigens wel voorstander is van het moderniseren van Couperus' spelling, lijkt bang te zijn dat hertalingen de schrijfstijl dusdanig aantasten dat het Couperus en zijn werk onherkenbaar voor ons maakt. Nu zou ik zo stellig niet willen zijn – Couperus was meer dan enkel zijn schrijfstijl dunkt me. Het lijkt me dan ook nuttig om te bedenken waar zijn schrijfstijl toe diende.

Couperus wist als geen ander door middel van zijn taal bepaalde emoties en sferen op te roepen. De taal van *Noodlot* is, zoals de titel van het boek suggereert, noodlottig. Er gaat een bepaalde onontkoombaarheid uit van zijn gejaagde zinnen en monologues intérieurs. De taal van *De stille kracht* is drukkend en mysterieus, waarmee Couperus de benauwende atmosfeer van de Nederlandse kolonie oproept. Taal, als onderdeel van de vertelstijl, staat in dienst van het verhaal dat verteld wordt. Wanneer we accepteren dat deze hertalingen er nu eenmaal zijn en voorlopig ook niet weg lijken te gaan, is het zaak om te beoordelen of deze juist dat belangrijke element van Couperus' taalgebruik kunnen behouden. Een succesvolle hertaling zou de schrijfstijl dusdanig moderniseren dat een jongere lezer minder obstakels tegenkomt bij diens kennismaking met de romans en verhalen, zonder dat deze taal aan emotionele kracht inboet.

Om de proef op de som te nemen, leg ik de drie laatste hertalingen die bij Uitgeverij kleine Uil zijn verschenen onder de loep. Deze zijn *Langs lijnen van geleidelijkheid* en *De stille kracht*, beide hertaald door Albert Kroezemann, en *Noodlot*, hertaald door Margriet van der Meer.

### *Langs lijnen van geleidelijkheid*

Couperus' roman over een jonge, gescheiden vrouw, wordt gekenmerkt door vertwijfeling. Zij zoekt haar toevlucht in Rome, schrijft daar een feministische brochure, maar laat haar feministische aspiraties al snel varen wanneer ze opnieuw de liefde vindt. Zoals Cornélie bij het minste of geringste weifelt over haar hart voor de vrouwenzaak, zo ook lijkt Couperus zelf te schrikken van het gepassioneerde feminisme dat hij haar aanvankelijk toedicht. Net zo vlug als Cornélie de brochure schrijft of Urania Hope denkt te moeten behoeden voor een huwelijk met prins Virgilio van Forte-Braccio, verliest ze haar interesse in haar eigen brochure en steunt ze datzelfde huwelijk tussen Urania en Gilio – totdat Gilio bij haar avances maakt en ze zich weer tegen hem keert. Om uiteindelijk toch weer terug te gaan naar de man van wie ze gescheiden was. *Langs lijnen van geleidelijkheid* is een roman over een imperfecte en gecompliceerde vrouw, die het gevoel heeft niet te kunnen ontsnappen aan de onontkoombare lijnen van haar eigen leven.

Dit aspect van de roman komt tot uiting in de lange, meanderende, innerlijke monologen waarbij de lezer kennisneemt van de vertwijfeling, de reflecties en overpeinzingen van



Cornélie. Kenmerkend voor deze passages zijn de circulaire gedachtegangen, de herhalingen van denkbeelden, steeds in iets andere bewoording, of de manier waarop Cornélie vroegere gedachten weer tegenspreekt. Om een goede vergelijking te kunnen maken tussen Couperus' eigen schrijven en de hertaling van Albert Kroezemann, moeten we juist letten op dit soort passages. Zoals de volgende, uit hoofdstuk XXI:

Geleidelijk was zij gegleden langs de lijn van haar leven, zonder veel te willen, zonder veel te strijden, zelfs zonder veel te denken, en zonder veel te voelen... Zij blikte in zichzelf, als las zij een modernen roman, psychologie van een vrouw... Soms schéén zij te willen, soms te willen strijden, als nu met hare groote plannen... Soms dacht zij, als dezer dagen dikwijls, bij haar gezellig vuur. Soms voelde zij, als voor Duco nu... Maar meestal was haar leven geleidelijk geweest, glijden langs de lijnen, die zij gaan moest, met zachten vingerdruk van het noodlot...<sup>3</sup>

In de hertaling is dezelfde passage als volgt:

Geleidelijk was zij langs de lijn van haar leven gegleden, zonder veel te willen, zonder veel te strijden, zelfs zonder veel te denken en zonder veel te voelen. Zij keek in zichzelf alsof zij een moderne roman over de psychologie van een vrouw las. Soms scheen zij te willen strijden, zoals nu met haar grote plannen. Soms dacht zij, zoals dikwijls deze dagen, bij haar gezellig vuur. Soms voelde zij, zoals nu voor Duco. Maar meestal was haar leven geleidelijk geweest, gegleden langs de lijn die zij gaan moest, met de zachte vingerdruk van het noodlot.<sup>4</sup>

De passages lijken vrijwel identiek. Kroezemann heeft hooguit de zinsconstructie en spelling wat gemoderniseerd, maar de strekking is nog volledig hetzelfde. Dit zien we ook terug bij andere passages. Ingrepen zijn vaak miniem en beperken zich tot het veranderen van de zinsconstructie en spelling, zodat de tekst als geheel soepeler leest. De circulaire gedachten en overpeinzingen blijven zo goed als intact en boeten niet in aan effect.

### ***De stille kracht***

*De stille kracht*, dat net als *Langs lijnen van geleidelijkheid* in Nederlands-Indië is geschreven en in hetzelfde jaar verscheen, is heel anders van toon en taalgebruik dan zijn voorganger. De ondergang van de residentenfamilie Van Oudijck, die niet bestand blijkt te zijn tegen zowel de verleiding als de dreiging die van de kolonie uitgaan. Voornamelijk Léonie krijgt het zwaar te verduren, aangezien de zogenoemde stille kracht het vooral op haar lijkt te hebben gemunt. Kiezels vliegen door haar ramen, ze hoort het gekerm van geesten in de bossen en tijdens het dramatische

hoogtepunt wordt ze in haar badkamer door geesten met betelsap bespuugd. De angst die Léonie op die momenten voelt, wordt beschreven in korte of gefragmenteerde zinnen die een staccato leesritme volgen, waardoor de lezer zelf kortademig lijkt te worden. De beroemde badkamerscène is hier een mooi voorbeeld van:

Uit de hoeken van de badkamer, hoe, en vanwaar zag zij niet, kwamen de spatjes aan, eerst klein, nu groter, als uitgespogen door een kwijlende sirih-mond. Stervenskoud gaf zij een gil. De spatten, dikker, werden vol, als purperen kwalsters uitgespogen, tegen haar aan. Haar lichaam was vuil bezoedeld met een groezelig, rinnende rood.<sup>5</sup>

Hier zien we in de hertaling wat duidelijkere ingrepen in de zinsconstructies:

En plotseling zag ze vanuit de hoeken van de badkamer – hoe en van waar zag ze niet – dat er spatjes aankwamen. Eerst klein, nu groter, als door een kwijlende sirihmond uitgespuugd. Stervenskoud gaf ze een gil. De spatten werden dikker en vol als purperen rochels uitgespuugd, tegen haar aan. Haar lichaam was vuil, besmet met een groezelig, geronnen rood.<sup>6</sup>

Kroezemann heeft hier gekozen om de staccato zinnen wat voller uit te schrijven. Hierdoor leest de tekst wederom wat eenvoudiger, maar tegelijkertijd lijkt hiermee ook het opgejaagde dat in de originele passage naar voren komt wat te zijn afgevlakt. Maar verderop in dezelfde scène zien we dat Kroezemann toch weer teruggrijpt naar het ritme van Couperus' originele taalgebruik. Vergelijk bijvoorbeeld de volgende passages.

Zij gilde om Oerip en zij hoorde de meid aan de andere zijde der deur, buiten, trekken, en duwen. Eindelijk gaf de deur toe. En radeloos, gek, dol, krankzinnig, naakt, bezoedeld, stortte zij in de armen van hare meid.<sup>7</sup>

Ze gilde om Oerip en hoorde de meid buiten – aan de andere zijde van de deur – trekken en duwen. Eindelijk gaf de deur mee. En radeloos, gek, dol, krankzinnig, naakt, bevuild, stortte ze zich in de armen van haar meid.<sup>8</sup>

De ingrepen mogen bijna geen naam hebben. De grammatica is wat gemoderniseerd, maar het ritme is grotendeels behouden. De beruchte badkamerscène blijft in Kroezemanns hertaling ook bloedstollend spannend. Hiermee gaat van het effect van de scene, ondanks de hertaling, niets verloren.



### **Noodlot**

Tenslotte heeft Margriet van der Meer zich gewaagd aan een hertaling van Noodlot. Geen gemakkelijke taak, want in deze roman speelt taal misschien wel de grootste rol wanneer het gaat om het creëren van een bedrukkende sfeer, of het weergeven van de dwingende overpeinzingen waardoor de personages stevast geplaagd worden. Frank, Bertie en Eve hebben ieder het dwingende gevoel dat ze niet aan hun lotsbestemming kunnen ontsnappen. Ze worden geleefd door de omstandigheden van hun milieu, hun inborst of grote gebeurtenissen waar zij geen controle over kunnen uitoefenen. Zo wordt bijvoorbeeld het leven van Frank aan het begin van de roman als volgt beschreven:

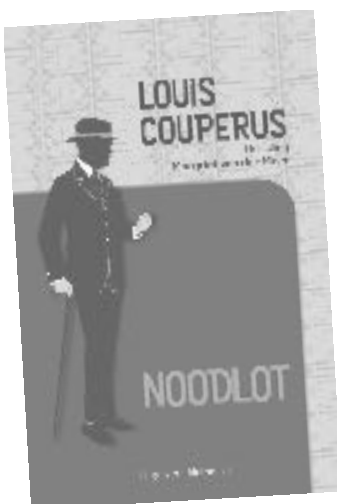
Altijd hetzelfde: een leven als een montagne russe, der-op, der-af, der-op, der-af, zonder dat je een ogenblik behoefde te denken; een bestaan voor je gemaakt werd in plaats van dat je het zelve maakte.<sup>9</sup>

En in de hertaling:

Altijd hetzelfde: een leven als een achtbaan, omhoog en omlaag, omhoog en omlaag, zonder erbij na te denken; een bestaan dat voor je gemaakt werd in plaats van dat je het zelf maakte.<sup>10</sup>

De dwingende taal in Couperus' origineel blijft grotendeels bewaard in de vertaling. Ook hier weer lijken de spelling en zinsbouw enigszins gemoderniseerd, maar de ingrepen lijken toch minimaal. Er staat niet ineens iets heel anders; het gevoel van onvermijdelijkheid blijft ook in de nieuwe versie bewaard.

Het personage waarin de waanzin van het noodlot het sterkst tot uitdrukking komt, is Bertie. Zijn overpeinzingen zijn ronduit maniakaal en ook dit weet Couperus prachtig in taal te vervatten. Bertie kan zichzelf ziek maken van jaloezie wanneer hij denkt aan Frank met een andere vrouw. Dat wordt in taal verbeeld door een eindeloze interne monoloog, waarin Bertie steeds dieper wegzakt in een spiraal van woede en afkeer voor zichzelf. Ik citeer een wat langere passage die dit prachtig illustreert:



Ziek van zijn denken, walgend van zijn eigen verwickelingen, dreef hij dat alles van zijn ogen weg, want een afmatting sloop over hem; zijn wildheid stilde zich, omdat zijn gehele hoofd nu gloeide, klopte, bonsde; omdat pijnlijke trekkingen, als werd hij gescalpeerd, van zijn voorhoofd over zijn schedel tot in zijn nek liepen, omdat zijn slapen aan weerszijden van die trekkingen

met een regelmatige pijn het bloed in de slagaderen hoog deden opspringen. En in de momentele marteling zijner fysieke smart, stortte zijn trots, die het noodlot zou tarten, in elkaar als een verbrokkelde toren, zonk zijn verbeelding uitgeput neer, vergat hij zijn wanhoop over de toekomst; machteloos en klam van zweet bleef hij roerloos liggen, zijn ogen wijd open, zijn mond open en de twijfeling zijner matheid bescheen als met een zachter licht al zijn verdichtselen: onzinnigheden, die nooit naar waarschijnlijkheid zouden zwemen.<sup>11</sup>

Ter vergelijking weer de hertaling van dezelfde passage:

Ziek van zijn denken, walgend van zijn eigen verwickelingen, dreef hij dat alles uit zijn ogen weg want een afmatting sloop over hem; zijn wildheid kalmeerde zich, omdat zijn hele hoofd nu gloeide, klopte en bonsde; omdat pijnlijke trekkingen, alsof hij gescalpeerd werd, van zijn voorhoofd over zijn schedel tot in zijn nek liepen, omdat zijn slapen aan weerszijden van die trekkingen met een regelmatige pijn het bloed in de slagaderen hoog deden opspringen. En in de marteling van zijn fysieke pijn stortte zijn trots, die het noodlot zou tarten, in elkaar als een verbrokkelde toren, zonk zijn verbeelding uitgeput neer, vergat hij zijn wanhoop over de toekomst. Machteloos en klam van het zweet bleef hij roerloos liggen, zijn ogen wijd open, zijn mond open en de twijfeling van zijn matheid bescheen al zijn verdichtsels als met een zachter licht: onzinnigheden, die nooit zelfs maar naar werkelijkheid zouden zwemen.<sup>12</sup>

Van der Meer behoudt in deze hertaling de lange, ratelende zinnen van het origineel waardoor de waanzin die Bertie besluit op dezelfde manier voelbaar is. Ook in de hertaling wordt de lezer meegezogen in de duisternis van Berties gedachten en voelt mee met de wanhoop en zielenpijn die hem overmant. Wat in 1890 al zo effectief door Couperus in taal was verrat, blijft ook in de gemoderniseerde versie een beklemmende leeservaring die je op het puntje van je stoel houdt.

### **Hertaling of gemoderniseerde spelling?**

Dat brengt ons bij de eerder aangehaalde discussie over de zin of onzin van hertalingen. Ik heb geen van de hier besproken hertalers kunnen betrappen op grove herschrijvingen of misrepresentaties van de originele tekst. Natuurlijk, de zinsconstructies zijn hier en daar aangepast, de spelling is wat gemoderniseerd en soms is er voor een ander woord gekozen (wie weet er nu nog dat *montagne russe* een ander woord is voor achtbaan?), maar in geen van deze gevallen lijkt er iets wezenlijks aan de tekst verloren te gaan. De stijl is iets aangepast, maar het ritme van de taal blijft grotendeels hetzelfde. Ook in de hertalingen sorteert juist het taalgebruik de effecten die we in Couperus' vertelkunst vinden.

Betekent dit dat ik nu voortaan de hertalingen ga lezen? Nee. Maar ik ben ook niet de doelgroep voor deze hertalingen. Ben ik blij dat deze hertalingen er zijn? Jazeker, want ze voorzien in een behoefte die wel degelijk lijkt te bestaan. In zijn nawoord bij *Langs lijnen van geleidelijkheid* schrijft Kroezemann dat in de acht besprekingen die op [scholieren.nl](http://scholieren.nl) te vinden zijn (sinds 2001!) de schrijvers van die besprekingen steevast klagen over het taalgebruik.<sup>13</sup> Het zit hun leesplezier in de weg en zorgt ervoor dat ze geen binding voelen met het verhaal. Dat is een groot gemis, want ook voor hedendaagse scholieren valt er nog veel te halen uit Couperus' werk. Bovendien zijn al deze hertalingen voorzien van een uitgebreid nawoord, dat de lezer van de nodige context voorziet.

Heeft Uitgeverij kleine Uil er dan goed aan gedaan om deze uitgaven hertalingen te noemen? Of had de uitgeverij beter kunnen spreken van een gemoderniseerde spelling? De ingrepen zijn eigenlijk te groot om slechts te kunnen spreken van een gemoderniseerde spelling, hoewel we in de discussie deze ingrepen niet moeten gaan overdrijven. Blijkbaar wekt het woord hertaling toch de suggestie dat de tekst dusdanig grondig is aangepast dat het eigene van Couperus uit de tekst verdwijnt. Dit is geenszins het geval – we herkennen nog duidelijk de stem van Couperus in de nieuwe versies. Ook al klinkt hij wat nieuwerwets. ♣ (Looi van Kessel)

*De foto's van de besproken uitgaven zijn afkomstig van de site van de uitgeverij: [www.kleineuil.nl](http://www.kleineuil.nl). Het omslagontwerp van alle drie de uitgaven is van Riëtte van Zwol.*

## Noten

1. Michelle van van Dijk en Rémon van Gemeren, 'Kippenvel of de vergetelheid: het hertalen van Couperus' romans', *Arabesken* 51 (2018), p.53-56.
2. R. van Gemeren 'Opinie: je doet het werk van Couperus geen recht door er, bijvoorbeeld, een non-binair mensbeeld in te zien'. In: *de Volkskrant*, 17 juli 2023.
3. Louis Couperus: *Langs lijnen van geleidelijkheid*. *Volledige Werken Louis Couperus* 17, p.87.
4. Louis Couperus: *Langs lijnen van geleidelijkheid*. Hertaling Albert Kroezemann. Groningen, 2022, p.92.
5. Louis Couperus: *De stille kracht*. *Volledige Werken Louis Couperus* 18, p.170.
6. Louis Couperus: *De stille kracht*. Hertaling Albert Kroezemann. Groningen, 2023, p.141.
7. Louis Couperus: *De stille kracht*, p.171.
8. Louis Couperus: *De stille kracht*. Hertaling Albert Kroezemann, p.141.
9. Louis Couperus: *Noodlot*. *Volledige Werken Louis Couperus* 4, p.12.
10. Louis Couperus: *Noodlot*. Hertaling Margriet van der Meer. Groningen, 2023, p.11.
11. Louis Couperus: *Noodlot*, p.40-41.
12. Louis Couperus: *Noodlot*. Hertaling Margriet van der Meer, p.45-46.
13. A. Kroezemann: 'Nawoord', In: Louis Couperus: *Langs lijnen van geleidelijkheid*. Hertaling Albert Kroezemann, p.270.